

PRZEGLĄD ISLAMSKI (NAZARÂT-I İSLÂMÎYYE) VE VASSAN GİREY CABAĞI

Przeгляд Islamski (Islamic Review) and Vassan Girey Jabagi

Kamelya TEKNE*

Gazi Türkiyat, Bahar 2021/28: 115-127, DOI: 10.34189/gtd.28.008

Öz: Savaşlararası dönem tabiri ile de ifade edilen II. Polonya Cumhuriyeti dönemi (1918-1939) Türk dünyasını yakından ilgilendiren tarihî bir süreçtir. Bu süreçte Rus emperyalizminden kurtulma mücadelesi veren Kırım, İdil-Ural, Azerbaycan, Kuzey Kafkasya gibi mahkûm Türk illerinin siyasî mültecilerinin âdeta sığınak olarak kabul ettikleri Polonya'da çeşitli faaliyetleri söz konusu olmuştur. Mahkûm Türk illerinin temsilcileri muhaceretteki hayatlarında özel anlamda millî istiklalleri için mücadele ederken genel itibarıyla Türklüğün geleceğine hizmet etmişlerdir. Kuzey Kafkasya göçmeni olan Vassan Girey Cabağı da bu temsilcilerden biridir. Polonya'da yaşadığı dönemde ülkedeki Müslüman kimliğini temsil eden Türk-Tatar toplumu ile yakın ilişkiler içerisinde bulunarak yayıncılık sahasında faaliyet göstermiştir. Bu çalışmada Vassan Girey Cabağı ve editörü olduğu *Przeгляд Islamski* dergisi hakkında bilgi vermek amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Vassan Girey Cabağı, *Przeгляд Islamski*, Türk Dünyası

Abstract: The Second Polish Republic period (1918-1939), which is also referred to as the interwar period, is a historical process that closely concerns the Turkish world. In this process, various activities took place in Poland, where the political refugees of the doomed Turkish provinces such as Crimea, Volga-Ural, Azerbaijan, North Caucasus, which struggled to get rid of Russian imperialism, accepted as shelter. While the representatives of the imprisoned Turkish provinces were fighting for their national independence in a particular sense during their lives in immigration, they generally served the future of Turkishness. Vassan Girey Jabagi, a North Caucasian immigrant, is one of these representatives. During the period he lived in Poland, he was active in the field of publishing by establishing close relations with the Turkish-Tatar community, which represented the Muslim identity in the country. In this study, it is aimed to give information about Vassan Girey Cabağı and the *Islamic Review* magazine, of which he is the editor.

Keywords: Vassan Girey Jabagi, *Islamic Review*, Turkic World

GİRİŞ

İki dünya savaşı arasındaki dönemde Polonya'daki Müslüman kimliğini, kökleri XIV. yüzyıla dayanan Polonya Tatarları temsil etmiştir. Ancak bu dönemde Promete hareketinin bir sığınağı konumunda olan Polonya'da İdil-Ural, Kırım, Azerbaycan, Kuzey Kafkasya'dan gelen siyasî mültecilerin varlığı da söz konusudur (Chazbijewicz 2015: 94). Bolşevik aleyhtarı bir platform olan Promete hareketinin kuruluşu 1926'da

* Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, Kırklareli / TÜRKİYE. kamelyatekne@klu.edu.tr, orcid.org/0000-0001-7635-2326, Gönderim tarihi: 03.04.2021 / Kabul tarihi: 07.05.2021

Kafkasya muhacirlerinin birliği esasında başlamıştır. Zamanla Türkistan, Kırım, İdil-Ural, Azerbaycan, Kuzey Kafkasya, Gürcistan, Ukrayna, Belarus, Moldova, Karelya ve İngerya gibi geniş katılımlı etnik ve dinî zümreleri içeren bir harekete dönüşmüştür. Böylece millî istiklâllerini kazanmak için mücadele eden Sovyet karşıtı müşterek bir cephe oluşmuştur (Turan 1997: 49-50; İbrahimli 2012: 131-132). Polonya, *Promete hareketinin babası* olarak kabul edilen (Andican 2020: 173-174) Mareşal Jozef Pilsudski'nin "*Lehistan'ı ben kurtarmadım, ona kurtulma imkânını hazırladım. Lehistan ancak Rus emperyalizminin çökmesiyle, orada inleyen bütün mahkûm milletlerin kurtulmalarıyla kurtulacaktır.*" (Kırımlı Cafer Seydahmet 1940: 7) fikrine binaen hareketin siyasî merkezlerinden biri olmuştur. Ayrıca tarihinde Rusya, Avusturya ve Prusya tarafından parçalanmış Polonya'nın istilâlini, verdiği mücadele sonucu Pilsudski liderliğinde 11 Kasım 1918 tarihinde yeniden kazanması mahkûm Türk illerinin siyasî temsilcileri ve aydınları açısından bir rol model teşkil etmiştir ("*Polonya İstiklâli'nin 15. Yılı*" 1933: 18-21). Kısaca ifade etmek gerekirse bu dönemde Polonya'da Prometenin mitolojideki kimliğini temsil eden Kırım, İdil-Ural, Kafkasya varyantlarının varlığı söz konusudur.

Yine savaşlararası dönemin Polonyasında var olan önemli bir husus da Polonya Tatarları açısından canlı olan kültürel hayatı millî ve dinî kimlik etrafında yaşatmaya yönelik iki önemli kuruluşun faaliyet göstermesidir. Bunlar Polonya'daki Tatar aydınları tarafından 1925'de kurulan Polonya Cumhuriyeti Müslüman Dinî Birliđi [Muzułmański Związek Religijny w Rzeczpospolitej Polskiej] ile 1926'da kurulan Polonya Cumhuriyeti Tatarları Kültür ve Eğitim Birliđi [Związek Kulturalno-Oświatowy Tatarów Rzeczypospolitej Polskiej / ZKOTRP]'dir (Miśkiewicz 1990: 138; Romejko 2009: 311). Polonya'daki Tatar toplumu söz konusu kuruluşlar ve faaliyetleri vesilesiyle Avrupa tarihinde Türk ve Müslüman kimliği ile barış içerisinde yaşamının eşsiz bir örneğini teşkil etmişlerdir (Wróblewska 2012: 187).

Anlaşılaçağı üzere II. Polonya Cumhuriyeti döneminde ortak düşmana karşı oluşan Promete cephesi etrafında şekillenen ve Türk dünyasının temsilcilerinden oluşan muhit Polonya'daki Müslüman Türk kimliğini temsil eden Tatarlar ile yakın temas halinde bulunmuşlardır. Özellikle de Polonya Tatarlarının yayıncılık faaliyetleri noktasında iş birliği yapmışlardır. Bu dönemde Polonya Tatarlarının Rocznik Tatarski (Tatar Yıllığı) ve Życie Tatarskie (Tatar Hayatı) gibi süreli yayınlarının içeriğinde Mehmet Emin Resulzade, Mirza Bala, Kırımlı Cafer Seydahmet, Dr. Abdullah Zihni Soysal, Ayaz İshaki, Hoca Muhammed Ayan Vaisov, Veli Bek Yadigar gibi isimlerle karşılaşmaktadır (Tekne 2020: 3208-3209). Çalışmamızın konusu olan Vassan Girey Cabağı da bu isimlerden biri olup aynı zamanda Przegład Islamski adlı dergiyi yayın hayatına kazandırmıştır.

PRZEŁAD ISLAMSKÍ'NİN YAYINCISI VASSAN GİREY CABAĞI

Vassan Girey Cabağı, 3 Mayıs 1882 tarihinde İnguşetya'nın Nasirkort (Nazran) kasabasında doğmuştur ("Wassan-Girej Dżabagi" 1937: 1; Berzeg 1995: 84). Efsanevi mücadelesi ile anılan Şeyh Şamil'in müttefiki olarak Kuzey Kafkasya'da Ruslara karşı mücadele eden ve bağımsız İnguşetya'nın son lideri olan Elci Cabagiyev'in altı çocuğundan biridir (Berger vd. 2012: 13).

İlk ve orta tahsilini Vladıkavkaz'da Terekkale Lisesi'nde 1900'de tamamladıktan sonra Riga Politeknik Üniversitesi'nde okumuştur. Ardından St. Petersburg'da başladığı yüksek tahsiline Jena (Almanya)'da Ziraat Enstitüsü'nde devam ederek 1908'de tamamlamıştır. 1908'den Nisan 1917 tarihine kadar St. Petersburg'da Tarım Bakanlığı'nda memur olarak görev yapmıştır. Buradaki çalışma hayatının son döneminde birimin başkanlığı pozisyonuna yükselmiştir ("Wassan-Girej Dżabagi" 1937: 1; Berzeg 1995: 84). 1904 yılından itibaren periyodik basında (özellikle St. Petersburg Vedomosti) tarım, ekonomi ve Rusya'nın iç politikası üzerine makaleleri yayımlanmıştır. Ayrıca 1915 yılında "Avrupa'daki Serbest Toprak Mülkiyeti ve Tarım Teknolojisi" adlı kitabı yayımlanmıştır (bk. Robert Buliński).

I. Dünya Savaşı'nın seyrinin tetiklediği koşullar Bolşeviklerin zaferi ile Çarlık rejiminin sona ermesine sebep olurken Rus idaresinde yaşayan gayri rus milletler millî istiklâllerinin ilan etmek yolunda harekete geçmişlerdir. Rus Devrimi'nin getirdiği bu çalkantılı ortamda Vassan Girey Cabağı anayurduna dönmüştür (Güsar 1961: 2). Halkının çağrısı üzerine Kuzey Kafkasya milletlerinin delegasyonlarının genel kongresine katılmış olan Cabağı Mayıs-Aralık 1917 tarihinde Kuzey Kafkasya Milletleri Merkezi İcra Komitesi'nin üyesi olmuştur. Aralık 1917-Mart 1919 tarihleri arasında anayurdunun devletleşme ve bağımsızlık hareketi içerisinde aktif rol oynamıştır. Nitekim 11 Mayıs 1918 tarihinde ilan edilen Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'nin hükümetlerinde önce maliye bakanı ardından da parlamento başkanı olmuştur ("Wassan-Girej Dżabagi" 1937: 2; Berzeg 1995: 84). Böylece genç yaşta siyasî hayata atılan Cabağı aynı zamanda devlet başkanı Abdülmecit Çermoy'un bulunmadığı zamanlarda ona vekâlet etmiştir (Güsar 1961: 2).

Mayıs 1919 tarihinde General Denikin ordusunun Kuzey Kafkasya topraklarını işgal etmesi üzerine anayurdunu terk etmek durumunda kalmıştır. Tiflis'e geçerek Ağustos 1920'ye kadar Denikin'e karşı Kafkasya halkının temsilcisi olarak savaş komitesinde yer almıştır ("Wassan-Girej Dżabagi" 1937: 2). Aynı zamanda Azerbaycan ve Gürcistan makamlarından askerî ve ekonomik yardımlar talep ederek diplomatik girişimlerde bulunmuştur. (bk. Robert Buliński) Kafkasya'nın bütünüyle Bolşevikler tarafından işgal edilmesi üzerine 1921'de Türkiye'ye iltica etmiştir. İstanbul'da Kuzey Kafkasya, Azerbaycan ve Gürcistan siyasî gruplarını bir araya getiren ve 1922'de kurulan Kafkasya İstiklâl Komitesi'nin kurucularından biri olmuştur (Berzeg 1995: 85). Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'nin resmi temsilcisi olarak Eylül 1920'den Mart 1922'ye kadar Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti delegasyonu ile

işbirliği içinde bulunan Cabağı Paris (Versay)'te yapılan barış konferansına da katılmıştır ("Wassan-Girej Džabagi" 1937: 2).

10 Mart 1922 tarihinde Polonya'da muteber bir Tatar ailesinin kızı olan Helena Bajraszewska ile evlenerek Polonya'ya yerleşmiştir. Burada 1923'den itibaren Kafkasya ve doğu meseleleri üzerine yazdığı yazılarla gazeteci kimliği ile ön plana çıkmıştır. 1924 yılının sonbaharından Nisan 1926'ya kadar Kurier Warszawski gazetesinin muhabirliğini yapmak üzere Türkiye'de bulunmuştur ("Wassan-Girej Džabagi" 1937: 2). Türkiye'de bulunduğu yıllarda Wassan Girej Cabağı'nın, Ali Han Kantemir ve Aytek Namitok ile beraber 1 Kasım 1924 tarihinde Güney Kafkasya murahhasları (Azerbaycan'dan Hüsrev Sultanzade, A. Şeyhülislamzâde, Abdül Ali Emircan ve Gürcistan'dan M. Tseterelli, D. Vaçnadzade, A. Assatiyani) ile bir konferansın misakını imzaladığı bilinmektedir. Bu vesikaya göre Kafkasya'nın yeniden kurtuluşu ve Kuzey Kafkasya, Azerbaycan ve Gürcistan'dan oluşan konfederasyon esasına dayalı bir devletin istiklâlinin temeli atılmıştır. Bu birliğe sonradan Ermenistan da katılmıştır (Andican 2020: 215; Gûsar 1961: 2).

Varşova'ya döndükten sonra doğu meseleleri konusunda çeşitli dergilerde (Kurier Warszawski, Polska Zbrójna, Gazeta Polska, Sprawy Obce, Droga, Polska Gospodarcza gibi) danışman olarak görev yapmıştır. Eylül 1927'den itibaren "Orient" adlı başta Baltık ülkeleri (Litvanya, Letonya, Estonya) olmak üzere Balkan ülkeleri, Orta ve Uzak Doğu ile Sovyet Rusya'daki Müslümanların meselelerini ele aldığı bir basın bültenini yayın hayatına kazandırmıştır ("Wassan-Girej Džabagi" 1937: 2; Miśkiewicz 1990: 134).

1928'de Varşova'daki Camii İnşa Komitesinin çalışmalarına aktif olarak katılan Cabağı, aynı zamanda komitenin ilk başkanı olarak hizmet etmiştir ("Wassan-Girej Džabagi" 1937: 2). Bu durum Onun Varşova'daki Polonya Tatarlarının hâkim olduğu Müslüman diasporasına aktif olarak katılımını göstermektedir.

Cabağı aynı zamanda Promete hareketinin en aktif temsilcilerinden biridir. Sovyetler Birliği'ne bağlı Türk ve Müslüman milletlerin bu anlamda Kuzey Kafkasya'nın Bolşevik işgalinden kurtulması gayesiyle istiklâl mücadelesine katkı sağlamış önemli bir isimdir. Promete kulübü ve Varşova'daki Wschód (Şark) Enstitüsü gibi kuruluşlar ve onların yayınları ile de işbirliği içinde bulunmuştur. 1936'da Bolşevik esareti altındaki milletlerin dilbilimciler kongresine de katılmıştır (Żuk 2005: 15-17).

1930'dan itibaren Przegład Islamski'nin editörlüğünü yapmıştır ("Wassan-Girej Džabagi" 1937: 2). Polonya Telegraf Ajansı (Polskiej Agencji Telegraficznej / PAT)'nın Türkiye muhabirliği görevine getirilmesiyle 1930'dan beri editörü olduğu Przegład Islamski dergisinden 1937'de istifa etmiştir ("Wassan-Girej Džabagi" 1937: 1). II. Dünya Savaşı nedeniyle bir daha Polonya'ya geri dönememiştir (Żuk 2005: 15-17).

Çeçence dışında Doğu ve Batı Avrupa dillerine (Rusça, Lehçe, Almanca ve Fransızca) hâkim olan Cabağı'nın son derece değerli bir kitaplığa sahip olduğu bilinmektedir. Bu dillerde gazete ve dergilerde yazıları yayımlanmıştır (Güsar 1961: 2).

Türkiye'de yaşadığı iki ayrı dönemdeki faaliyetleri içerisinde birçok süreli yayında (Tanin, La République, Kafkas mecmuası, Yeni Kafkas dergisi gibi) makaleleri yayımlanmıştır (Berzeg 1995: 85). Yine Türkiye döneminde kaleme aldığı iki önemli eseri olan "Der Kaukasus und seine Wirtschaft" (İstanbul, 1942) ve "Kafkas-Rus Mücadelesi" (İstanbul, 1967)¹ adlı çalışmalarını değerlendirildiğinde yazın sahasında verimli bir süreç geçirdiği görülmektedir (Berzeg 1996: 35,51). Ayrıca Almanya (Münih)'da Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsü bünyesinde yayımlanan Caucasian Review (İngilizce), Mecelle (Arapça), Abdurrahman Avtorhan'ın yayımladığı Svobodny Kavkaz-Özgür Kafkasya (Rusça-Türkçe) ve Kavkaz gibi dergilerde anayurdu ile ilgili yayınları mevcuttur. Yayınlarının bazılarında *Tulpar* gibi müstear adlar kullanmıştır (Berzeg 1995: 85). Polonya'daki Tatar yayın muhiti içerisinde Rocznik Tatarski (Tatar Yıllığı) adlı yayında İslâmiyet'in dünyadaki yayılma alanları ve Müslüman nüfusa dair istatistiki veriler içeren "İslâm Akvamının İstatistiki ve Ruhani İttihadi" başlıklı bir çalışması da bulunmaktadır (Dzabagi 1932: 200-205).

18 Ekim 1961'de anayurdundan çok uzaklarda Türkiye'de vefat etmiştir (Güsar 1961: 2; "Kayıplarımız: Vassan Girey Cabağı" 1962: 91).

PRZEGLAD ISLAMSKI (NAZARÂT-I İSLÂMİYYE) DERGİSİ VE VASSAN GİREY CABAĞI'NIN YAZILARI ÜZERİNE

Przeład Islamski'nin ilk sayısı Ocak-Şubat-Mart 1930 tarihinde yayın hayatına başlamıştır. Leh dilinde ve üç ayda bir yayımlanan derginin yayın yeri Varşova'dır. Derginin editörü ve yayıncısı 1904'den beri aktif olarak gazetecilik yapan Vassan Girey Cabağı [Wassan-Girey Dzabagi]'dir (Miśkiewicz 1990: 134). Cabağı'nın İslâmiyet esasına dayanan din temalı bu dergiye hayat veren girişiminde MWRiOP'den [Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego: Dinî Mezhepler ve Halk Eğitimi Bakanlığı] 500 zł. değerinde hibe aldığı bilinmektedir. Przeład Islamski'nin yayın hayatının iki dönemi olmuştur. Finansal sıkıntılar ve yeterli abone sayısına ulaşamadığı için 1931'de derginin yayımlanması askıya alınmış olup iki yıl sonra Varşova'daki Müslüman cemaatinin basın organı olarak ve yazı işleri kadrosu atanarak yeniden yayımlanmaya başlamıştır. Böylece 1934-1937 yılları arası derginin yayın hayatının ikinci dönemini oluşturmuştur (Miśkiewicz 1990: 134). Bu noktada başlangıçta özel bir dergi iken 1934 yılından itibaren başkent Varşova'daki Müslüman

¹ Eser, Kafkasya'nın genel tarihi ve özellikle de 1918-1921 yıllarındaki siyasî gelişmeleri değerlendiren bir içeriğe sahip olup Vassan Girey Cabağı'nın ölümünden sonra ailesi tarafından bastırılmıştır.

Cemaatinin yayın organı haline gelmiştir (Kośmider 2004: 298). Yayın hayatı boyunca Polonya Cumhuriyeti Tatarları Kültür ve Eğitim Birliği'nin merkez konseyi, Müslümanların yaşadığı tüm bölgelerde ve sınır bölgelerinde *Przeгляд Islamski*'yi tanıtarak mümkün olduğunca çok sayıda okuru çekmek için çaba sarf etmiştir (Miśkiewicz 1990: 134). Derginin yayın kurulu Vassan Girey Cabağı'nın yanı sıra Kafkasya'dan Albay Kazum-Bek, Varşova Üniversitesi'nden Prof. O. Achmatowicz, ZKOTRP Merkez Konseyi başkanı Olgierd Najman Mirza Kryczyński, O. Fazlejew'den oluşmaktadır (bk. *Przeгляд Islamski* 1934). Yazar kadrosu Vassan Girey Cabağı dışında Leon Nayman Mirza Kryczyński, Stanisław Kryczyński, Olgierd Najman Mirza Kryczyński, Ali İsmail Woronowicz, Mustafa Aleksandrowicz gibi Tatar yayın muhitinde (*Rocznik Tatarski* ve *Życie Tatarskie* gibi) yazılarıyla sıklıkla karşılaşılın isimlerden oluşmaktadır. Dergide ayrıca yazarı belirtilmemiş makaleler de bulunmaktadır (bk. *Przeгляд Islamski* 1934, 1935; Czerwiński 2013: 6, 14-15).

Vassan Giray Cabağı, dergiyi Polonya Müslümanları arasında İslâm bilgisini derinleştirmek, Polonya çapında İslâm dinini ve kültürel değerleri tanıtmak amacıyla yayın hayatına kazandırmıştır (Miśkiewicz 1990: 134; Wróblewska 2013: 292).

Yayın kurulunun planına göre sayfalarında İslâm kültürünü tanıtan makalelerin yanı sıra içerisinde Müslüman bir topluluğu barındıran Polonya'daki doğuya özgü ögeler, haberler, bibliyografik incelemeler, Müslüman aktivistler ve daha çok devlet adamlarına yönelik nekroloji türünde yazılar, konferans raporları ve istatistiki makalelerin yer alması ön görülmüştür (Wróblewska 2013: 292-293). Derginin içeriğinde İslâm kültürü tanıtılırken kimi zaman da Müslüman etnik grupların millî politikalarını tartışan makaleler de yayımlanmıştır (Wróblewska 2013: 294). Ayrıca "Kronika Krajowa" ["Yurtiçi Kroniği"] başlığı altında Tatar toplumunun günlük yaşamından gelişmeler kısaca okurlara aktarılmıştır. Örneğin Polonya müftüsü Dr. Jakób Szynekiewicz'in yurt dışı seyahatleri rapor edilmiş, İslâm dünyasından ziyaret amaçlı gelen şahsiyetler, Tatar kongreleri ve toplantıları, ZKOTRP'nin şubelerinin faaliyetleri ve Varşova'da yapılması planlanan camii projesinin gidişatına yönelik haberler verilmiştir. "Kronika Zagraniczna" ["Yurtdışı Kroniği"] başlığında ise Polonya dışında yaşayan Tatarlar ve Müslümanlar hakkında verilen bilgiler, Arap devletlerinin sosyo-politik yönleri ve Rusya Müslümanlarının istiklâl mücadelesi ve özlemlerine dair bilgiler verilmiştir (Wróblewska 2013: 294).

Varşova'da yayımlanan dergi, büyük ölçüde Polonya'da yaşayan Müslüman Türk-Tatar toplumuna hitap eden bir çizgide faaliyet göstermiştir (Wróblewska 2013: 293). Nitekim XIV. yüzyıldan beri bu coğrafyada yaşayan Polonya Tatarlarının kimliklerinin temel ve ayırt edici unsuru İslâm dini olmuştur.

Przeгляд Islamski'nin aboneleri arasında özel şahısların yanı sıra Polonya'nın Orta Doğu'daki diplomatik temsilcilikleri de yer almıştır. Dergi ayrıca Türkiye'ye, Yugoslavya'ya, İran ve Hindistan'a gönderilmiştir. Cabağı'nın Polonya Telegraf

Ajansı için Türkiye'ye gitmesinden sonra 1937'de derginin yayın hayatı sona ermiştir (Miśkiewicz 1990: 134).

Przeład Islamski açık yeşil renkte dekoratif unsurlar içermeyen karton bir kapak sayfasına sahip olup B-5 formatında tasarlanmıştır. Görsel malzeme ve fotoğraf kullanımı açısından son derece mütevazı bir yayın olduğu söylenebilir. Nadiren yer verilen fotoğraflar derginin yayın muhitinden şahsiyetlere veya İslâm dünyasının ünlü şahsiyetlerine aittir. İlk sayfada derginin adı, içindekiler listesi, alt kısmında ise yayın yeri ve abonelik ücreti bilgileri bulunmaktadır. Sayfa sayısı birleşik sayılar dışında standart hacimdedir (Wróblewska 2013: 292). Derginin 1934'de başlayan ikinci yayın döneminden itibaren "Przeład Islamski" başlığının üzerinde Arap harfleri ile "Nazarât-ı İslâmiyye" ifadesi eklenmek suretiyle çift başlık kullanıldığı görülmektedir.

Przeład Islamski'nin ilk sayısında "Editörden" başlığı altında bir sunuş yazısı bulunmaktadır. Buna göre, yeni yayının Tatarlar ve diğer Polonyalı Müslümanlar ile onlara ilgi ve sempati duyan Polonyalılara hitap ettiği belirtilmiştir. Aynı zamanda İslâm dünyasına dair politik, kültürel, toplumsal konuların yanı sıra İslâm dininin ilkelerini tanıtmak ve hatırlatmak amacını taşıdıkları ifade edilmiştir. Derginin bütün meseleleri Müslüman bakış açısıyla ele alan bağlamda, geniş bir konu yelpazesine sahip olacağı dile getirilerek yayın planı hakkında bilgi verilmiştir. Sadece monografik nitelikteki makalelerin yer almayacağı aynı zamanda kısa kronolojik yazılara da yer verileceği kaydedilmiştir. Aynı zamanda yeni yayının Polonyalı okurları da Müslüman okurlarla eşit tutarak sayfalarına beklediğini, derginin Polonya'daki İslâm bilgisini derinleştiren ve Müslüman ülkelerin yaşamını anlatan yapısıyla Polonya toplumu ile Müslümanlar arasında dostluk bağlarını kuvvetlendirmeyi amaçladığı ifade edilmiştir ("Od Redakji" 1930: 1).

Dikkat çeken önemli bir husus da derginin ilk sayısını oluşturan metinlere geçmeden önce, açılışta sırasıyla Fatiha ve İhlas surelerinin Leh dilinde yazılarak açıklamaları ile birlikte verilmek suretiyle başlangıç yapılmış olmasıdır (bk. Przeład Islamski 1930: 2). Bu noktada yayın faaliyetine başlangıç şekli derginin İslâmî kimliği ile örtüşen anlamlı bir değer taşımaktadır.

Przeład Islamski'nin mevcut sayılarında Vassan Giray Cabağı'ya ait tespit edilebilen yazıları "Muślimowie polscy" ["Polonya Müslümanları"], "Stosunki polsko-tureckie z dalekiej przeszłości" ["Uzak Geçmişte Polonya-Türkiye İlişkileri"], "Stanowisko kobiety muzułmańskiej według Koranu" [Kur'ân'a Göre Müslüman Kadının Konumu], "Pielgrzymka do domu Allaha" [Allah'ın Evine Hac Yolculuğu], "Obecna sytuacja i statystyka Islamu" ["Mevcut Durum ve İslâm İstatistikleri"], "Tolerancja w Islamie" [İslâm'da Hoşgörü], "Islam a wiedza" [İslâm ve Bilgi], "Islam a miecz" ["İslâm ve Kılıç"], "Stosunek Zachodu do Islamu" ["Batının İslâm'a Karşı Tutumu"] ve "Budzący się Islam" [İslâm'ın Uyanışı"] başlıklarını taşımaktadır (bk. Przeład Islamski; Czerwiński 2013: 8).

Oldukça ayrıntılı surette kaleme alınmış olan “Muşlimowie polscy” [“Polonya Müslümanları”] başlıklı makale Polonya Tatarlarının tarihî geçmişini özetleyen bağlamdadır. Makalede gerek Polonya Cumhuriyeti’nin gerekse Polonya toplumunun İslâma ve Müslüman ülkelerine sempati beslediği ve bu sempatinin gerekçesinin önemli bir tarihî gerçeklikten kaynaklandığı anlatılmıştır. Söz konusu sempatinin gerektirdiği yakınlaşma olgusunun XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Polonya’nın Rusya, Avusturya ve Prusya arasındaki ilk bölünmesinin ardından Osmanlı Devleti’nin dolayısıyla da dünyadaki iki otoriteden biri olan İslâm halifesinin söz konusu parçalanmayı tanımamasından beri geleneksel hale geldiği ifade edilmiştir. Polonyalıların Müslümanlara beslediği sempatinin diğer bir kaynağı olarak İslâm inancına sahip olan Litvanya Tatarları/Müslümanları² ile beş yüz yıldan uzun bir süredir bir arada yaşamaları ve bu süreçte Tatarların Litvanya ordusu saflarında Polonya topraklarını savunmak için kan dökmeleridir. Bununla birlikte Litvanya Tatarlarının Osmanlı ve Kırım Tatar ordularına karşı dahi savaşarak yeni vatanlarına bağlılıklarını kanıtladıkları belirtilmiştir. Ayrıca Polonyalı olarak tanımlanan yüzlerce Müslüman kökenli ailenin varlığı da bir diğer kan bağına dolayısıyla da yakınlaşmaya işaret etmektedir. Yazıda Polonya Cumhuriyeti’nde yaşayan Müslümanların esasen Polonya-İslâm dünyası arasındaki dostluğun vücut bulmuş hali olarak değerlendirilmiştir (Dzabagi 1930a: 3).

Aynı makalede Litvanya’daki Tatar yerleşiminin tarihsel gelişiminin XIV. yüzyıla uzandığı ve Büyük Dük Vitold’un hâkimiyet yıllarında gerçekleştiği anlatılmıştır. 1410’daki Grunwald Savaşı’nda, Tatar süvarilerinin çeşitli alaylarının Litvanya ordusunun saflarında yer alarak cesaretleriyle Töton Şövalyelerinin yenilgisine büyük ölçüde katkıda buldukları açıklanmıştır. Buradaki güç birliği bir dönüm noktası olarak kabul edilmiştir. Bunun yanı sıra XV. yüzyılda Litvanya’daki Tatar nüfusunun 40 bin, XVII. yüzyılda ise 100-150 bini bulduğu belirtilmiştir (Dzabagi 1930a: 3-4).

Diğer taraftan Polonyalı Tatar Müslümanların geçmişte Altın Orda Devleti dâhilinde bulunan Ön Kafkasya, Ukrayna, Kırım’dan göç ettikleri kaydedilmiştir. Gelen ailelerin ise köken itibarıyla sadece Tatarlardan değil aynı zamanda Nogaylardan ve Çerkeslerden oluştuğu bilgisi verilmiştir. Ancak Litvanya topraklarına göç edenlerin kabile kökenlerine göre değil daha çok dinî kimlikleriyle anıldıkları üzerinde durulmuştur (Dzabagi 1930a: 4).

Yazıda belirtildiğine göre Tatarların Litvanya ordusunda verdiği önemli hizmetler sonucunda Litvanya Büyük Dükleri ve Leh Kralları onlara araziler vermişler ve çeşitli ayrıcalıklar tanımışlardır. Bu anlamda geçmişte Müslümanların, Lehistan-Litvanya

² XIV. yüzyılın sonlarından itibaren Litvanya Büyük Düküğü topraklarında yaşamaya başlayan Tatarlar, bu başlangıç dönemine istinaden yaygın olarak Litvanya Tatarları veya Litvanya Müslümanları adıyla anılmışlardır. I. ve II. Dünya Savaşları sonucu değişen siyasî sınırlar sebebiyle, günümüzde Polonya, Litvanya ve Belarus’ta ikamet etmekte olan Tatarlar bu üç bağımsız devletin nüfusunun bir parçası olarak azınlık statüsünde yaşamaktadır.

devletinde ayrıcalıklı bir konuma sahip oldukları ifade edilmiştir. Bu doğrultuda tüm haklar bakımından egemen sınıfa, yani boyarlara ve soylulara eşit bir konumda bulunmuşlardır. Mülkiyet hakları ve sınıf ayrıcalıkları sebebiyle hafif süvarilerden oluşan Tatarlar orduda sürekli hizmet vazifesi ile mükellef tutulmuşlardır. Tatarların askerî hizmetlerine ilişkin olarak genç adam anlamına gelen ve Tatarlara dair askerî bir terim olarak Leh diline yerleşen “Ułan” tabirinin “oğlan” kelimesinden geldiği belirtilmiştir. Tatarların askerî sahadaki faaliyetlerinin modern dönemde de devam ettiği ve 1920’de Bolşeviklere karşı mücadelede Polonya ordusu saflarında yer alarak tıpkı geçmişte olduğu gibi kader birliği ettikleri ifade edilmiştir. Yine yazıda belirtildiğine göre Tatarların oluşturduğu hafif süvari alayı genç Polonya Cumhuriyeti’ni tehdit eden Bolşeviklere karşı aktif bir rol oynamıştır (Dzabagi 1930a: 4-6). Ayrıca 1925’de Polonya Cumhuriyeti Müslüman Dinî Birliği’nin kurulması, Dr. Jakób Szykiewicz’in müftü seçilmesi ve bu hoşgörü atmosferinin Müslüman dünyasında bulduğu karşılık hakkında bilgi verilmiştir (Dzabagi 1930a: 7).

Cabağı’nın “Stanowisko kobiety muzulmańskiej według Koranu” [“Kur’ân’a Göre Müslüman Kadının Konumu”] başlıklı bir başka makalesinde kutsal kitabımız olan Kur’ân’ın kadınlara verdiği haklar ortaya konulmuştur. Hatta makalede İslâmiyet’in kendi içinde kadın haklarını kısıtlamadığı aksine cinsiyet eşitliğini öngördüğü savunulmuştur. Ayrıca İslâmiyet’in yayılmaya başladığı ilk dönemlerde kadınların erkeklerle eşit bir şekilde sosyal hayatta aktif oldukları vurgusu yapılarak İslâmiyet’in gerçek anlamda ilerici yönüne işaret edilmiştir (Dzabagi 1930b: 1-4).

“Tolerancja w islamie” [“İslâm’da Hoşgörü”] başlıklı makalesinde Kur’ân’ın diğer dinlere karşı saygı ve hoşgörüye ilişkin hükümleri değerlendirilmiştir. Cabağıya göre Müslüman dünyasında diğer dinlere ait ibadethanelerin varlığı ve tarihî örnekler İslâm’ın hoşgürüsünü doğrulayan olgulardır. Nitekim metinde İslâm inancının kendisinden önceki tek Tanrılı dinleri ve onlara ait kitapları onaylayan ruhu ifade edilmiştir (Dzabagi 1934a: 4-7).

“Islam a wiedza” [“İslâm ve Bilgi”] adlı metinde ise İslâm’ın ilim ve bilgi ilişkisi hususunda Batı dünyasında yaygın olan kanaatin ne derece gerçeği yansıttığı konu edilmiştir. Müslüman Doğu dünyasının, Avrupa ile karşılaştırıldığında geri kalmış pozisyonunu bu bakış açısıyla açıklama eğiliminde olduğu ifade edilmiştir. Bu görüşün Ortaçağ Avrupasının barbar durumunu Hıristiyan dininden kaynaklandığını iddia eden Müslüman âlimler gibi hatalı bir tutum olduğu açıklanmıştır. Ne Ortaçağ Avrupasının dogmatik yapısının ne de modern dönemde İslâm dünyasının geri kalmışlığının İslâmiyet ya da Hıristiyanlık gibi dinî inançlardan kaynaklanmadığı savunulmuştur. İslâm dininin özünde herşeyden önce ilim ve bilgiyi yerleştirme anlayışının olduğu belirtilmiştir. Makalede Hz. Muhammed’e inen ilk vahyin “Oku!” olduğu hatırlatılırken Müslüman âlimlerin bu âyeti ne şekilde yorumladığı üzerinde durulmuştur. Buna göre İslâmiyette bilgi sahibi olmanın telkin ve teşvik edildiği, Hz.

Muhammed'in "İlim Çin'de de olsa gidiniz." sözü gibi dinî kayıtlar ışığında açıklanmıştır (Dzabagi 1934b: 2-7).

"Islam a miecz" ["İslâm ve Kılıç"] adlı makalede Kur'ân'ın dinî hoşgörüyü telkin ettiği ve İslâmiyet'in fethedilen halklar tarafından gönüllülük esasına dayalı bir şekilde benimsendiği açıklanmıştır. Yazıda ayrıca cihad kavramı analiz edilmiştir. Cabağı'ya göre cihad yalnızca inancın savunulması için savaşmayı ifade etmemektedir. Cihad kavramı aynı zamanda kişinin kendi zayıflıkları ile de mücadele etmesini gerektiren kapsamlı bir anlam taşımaktadır (Dzabagi 1935: 2-6).

Cabağı, "Budzaçy siğ Islam" ["İslâm'ın Uyanışı"] adlı yazısında modern dönemde kurulan Müslüman devletlerin şekillenme sürecini ve Avrupa'ya karşı tutumlarını dile getirmiştir. Cabağı'ya göre bu yeni devletlerin Avrupalı ülkelere yönelik olumsuz tutumları hiçbir dinî sebebe dayanmayıp tamamen tarihî sebeplerden kaynaklanmaktadır (Dzabagi 1936: 2-4).

SONUÇ

Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'nin ilk Maliye Bakanı ve Parlamento Eski Başkanı Vassan Girey Cabağı tarafından yayın hayatına kazandırılan Przegład Islamski ağırlıklı olarak dinî içerikli metinlerin yayımlandığı bir dergidir. Polonya'da yaşayan Müslüman toplumuna yönelik dinî bilgi aktarma işlevinin yanı sıra Avrupa'da İslâm dini ve Müslüman kültürünü tanıtmayı amaçlamıştır. Derginin iki yayın dönemi (I. Dönem: 1930-1931, II. Dönem: 1934-1937) olmuştur. Tatar kökenli Müslümanların yoğun olarak yaşadığı Polonya'da yayımlanan derginin Kuzey Kafkasya kökenli editörü Polonya'daki Tatar toplumunun tarihî rollerini vurgulayan yönü ile dinî kimlik etrafında birleştirici bir yayın politikası takip etmiştir. Ayrıca II. Polonya Cumhuriyeti döneminin Tatar gazeteciliği ile ortak yazarlar ve benzer temaları barındıran bir içeriğe sahiptir. Vassan Girey Cabağı'nın Türkiye'ye gidişi ile Przegład Islamski'nin yayın hayatı 1937'de son bulmuştur. Vassan Girey Cabağı yazılarında okurlara doğru dinî bilgiyi vermek suretiyle bilinçlendirmeyi esas almıştır. Yazılarını Avrupa muhitinde Müslüman kimliğini temsil etmenin sorumluluğuyla kaleme almıştır. Polonya'da yaşayan Tatarların kültürel hareketlerine rehberlik eden isimlerle iş birliği yaparak derginin yayın çizgisinde Polonya'da yaşayan Tatarların temel dinî ve kültürel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik bir içerik sunmuştur.

KAYNAKÇA

- ANDİCAN, A. Ahat (2020), *Cedidizmden Bağımsızlığa Hariçte Türkistan Mücadelesi*, İstanbul: Ötüken.
- BERGER, Michalina, Berger, Rafał (red.) (2012), *Dżennet do Macieja*, Warszawa: Instytut Muzułmański.

- BERZEG, Sefer E. (1995), *Kafkas Diasporası'nda Edebiyatçılar ve Yazarlar Sözlüğü*, Samsun: Kafkasya Gerçeği.
- BERZEG, Sefer E. (1996), *Kafkasya ve Çerkesler Bibliyografyası*, Samsun: Kafkasya Gerçeği.
- BULIŃSKI, Robert, "Rodzina Dżabagi-tulaczy los emigrantów kaukaskich", <https://jpilsudski.org/artykuly-publicystyka-felietony/felietony/item/2441-rodzina-dzabagi-tulaczy-los-emigrantow-kaukaskich>, (10.03.2021)
- CHAZBIJEWICZ, Selim (2015), "Historia Muzułmańskiej Gminy Wyznaniowej w Gdańsku po roku 1945", *Rocznik Tatarów Polskich*, II (XVI): 91-104.
- CZERWIŃSKI, Grzegorz (2013), *Literatura polsko-tatarska po 1918 roku. Zestawienie bibliograficzne*, Białystok: Katedra Badań Filologicznych, "Wschód – Zachód".
- DŻABAGI, W. Girey (1930a), "Muślimowie polscy", *Przegląd Islamski*, 1: 3-7.
- _____(1930b), "Stanowisko kobiety muzułmańskiej według Koranu", *Przegląd Islamski*, 4: 1-4.
- _____(1932), "Statystyka Oraz Jedność Geograficzna i Duchowa Islamu", *Rocznik Tatarski*, I: 200-205.
- _____(1934a), "Tolerancja w islamie", *Przegląd Islamski*, 2: 4-7.
- _____(1934b), "Islam a wiedza", *Przegląd Islamski*, 3-4: 2-7.
- _____(1935), "Islam a miecz", *Przegląd Islamski*, 1-2: 2-6.
- _____(1936), "Budzący się Islam", *Przegląd Islamski*, 1-3: 2-4.
- GÜSAR, Vasfi (1961), "Vassan-Girey Cabağı'nin Ölümü", *Yeni Kafkas*, 30 (54): 2-3.
- İBRAHİMLİ, Xaləddin (2012), *Azərbaycan Mühacirəti Tarixi*, Bakı: ADPU Nəşriyyatı.
- "Kayıplarımız: Vassan Girey Cabağı" (1962), *Dergi*, S. 26-27: 91.
- Kırımli Cafer Seydahmet (1940), "Siyasî Vaziyete Bir Bakış ve Türklüğün Geleceği", *Emel*, 146: 1-9.
- KOŚMIDER, Tomasz (2004), "Problem Integracji w Prasie Tatarów Polskich", *Rzeczpospolita Obojga Narodów i Jej Tradycje. Studia i szkice*, (Redakcja naukowa: Marek Wagner-Janusz Wojtasik), Siedlce: Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, 295-302.
- MIŚKIEWICZ, Ali (1990), *Tatarzy Polscy 1918-1939*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- "Od Redakcji" (1930), *Przegląd Islamski*, 1: 1.
- "Polonya İstiklâlî'nin 15. Yılı" (1933), *Emel*, 12: 18-21.
- ROMEJKO, Adam (2009), "Der Islam in Polen – zur Geschichte und Bedeutung der polnischen Tataren", *Studia Gdańskie*, XXIV: 307-318.
- TEKNE, Kamelya (2020), "Polonya Tatarlarının Matbuat Hayatından: Rocznik Tatarski (Tatar Yılığ)", *History Studies*, 12/6: 3199-3221.
- TURAN, M. Aydın (1997), "Promethe Hareketi'nde Kuzey Kafkasya Mültecileri: Kafkasya Dağlıları Halk Partisi (1926-1940)", *Tarih ve Toplum*, 161: 49-57.
- "Wassan-Girey Dżabagi" (1937), *Przegląd Islamski*, 4: 1-2.
- WRÓBLEWSKA, Urszula (2012), "Sytuacja oświatowa społeczności tatarskiej w Drugiej Rzeczypospolitej", *Dyskusje i Polemiki*, Białystok, 21 (2): 159-188.

____ (2013), "Czasopisma tatarskie jako źródło do analizy oświaty Tatarów w latach 1918–1939", *Addenda do dziejów Oświaty. Z badań nad prasą Drugiej Rzeczypospolitej*, (Red. nauk. Iwonna Michalska, Grzegorz Michalski), Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 281-295.

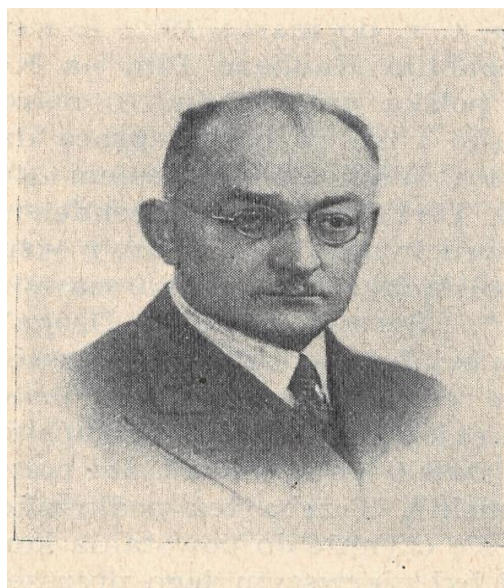
ŽUK, Mahmud Taha (2005), *Wassan Girej-Dżabaği, Dżennet Dżabaği-Skibniewska w służbie islamu i narodu*, Warszawa: Stowarzyszenie Jedności Muzułmańskiej. Instytut Muzułmański.

Açıklamalar

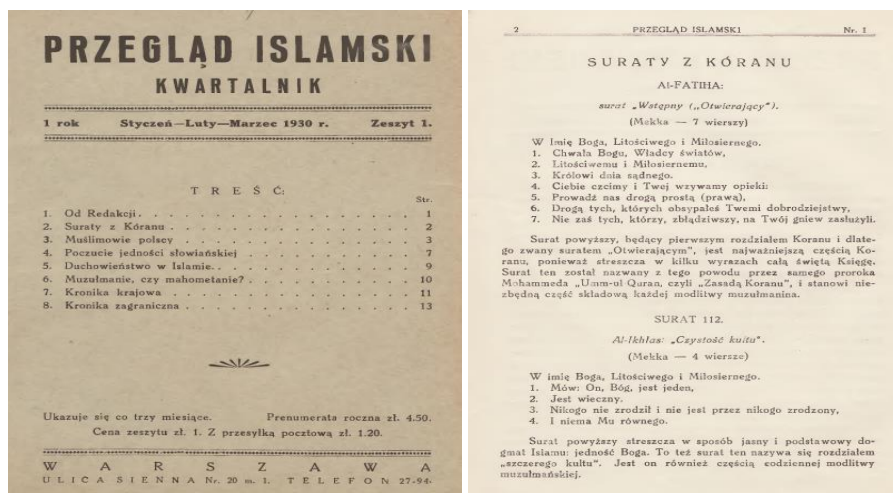
1- Köşeli parantezdeki yazılar yazar tarafından eklenmiştir.

2- Przegład Islamski'nin günümüze ulaşabilen sayıları oldukça eksik bir koleksyon halindedir. Çalışmamızda derginin 1930, 1934, 1935, 1936 ve 1937 yıllarına ait sayılarından istifade edilmiştir. Bu sebeple Vassan Giray Cabaği'ya ait olan makalelerden bazılarının varlığı ikincil kaynaklardan öğrenilmiştir. Bu makaleler "Stosunki polsko-tureckie z dalekiej przeszłości" ["Uzak Geçmişte Polonya-Türkiye İlişkileri"] (1930, z. 2), "Pielgrzymka do domu Allaha" ["Allah'ın Evine Hac Yolculuğu"] (1931, z. 1-2), "Obecna sytuacja i statystyka Islamu" ["Mevcut Durum ve İslâm İstatistikleri"] (1934, z. 1) ve "Stosunek Zachodu do Islamu" ["Batının İslâm'a Karşı Tutumu"] (1935, z. 3-4) başlıklarını taşımaktadır. Bkz. Grzegorz Czerwiński (2013), *Literatura polsko-tatarska po 1918 roku. Zestawienie bibliograficzne*, Białystok: Katedra Badań Filologicznych, "Wschód – Zachód".

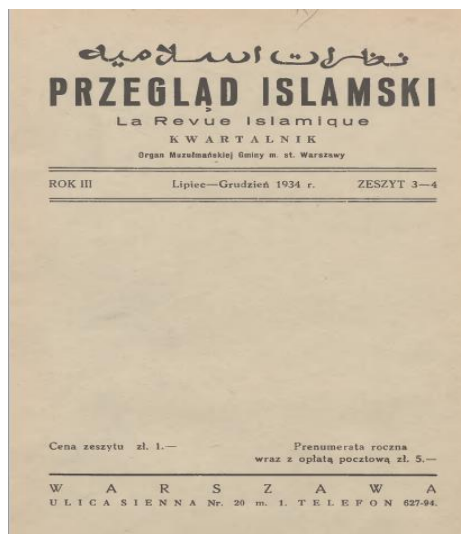
EK:

Vassan Girey Cabaği (Przegład Islamski, 1937, z. 4, s. 1.)

İlk sayının kapak sayfası ve Fatiha ile İhlas surelerinin yer aldığı başlangıç
(Przegląd Islamski, 1930, z. 1.)

Yayın hayatının ikinci dönemine ait kapak sayfası
(Przegląd Islamski, 1934, z. 3-4.)